ISSN - 3139 - 9940 (ONLINE)
ପ୍ରଥମ ବର୍ଷ ।। ଦ୍ୱିତୀୟ ଅର୍ଘ୍ୟ । ଅକ୍ଟୋବର ୨୦୨୬ - ମାର୍ଚ୍ଚ ୨୦୨୭
Volume No -01 । Issue No - 02 । October 2026 - March 2027
ଷାଣ୍ମାସିକ ଓଡ଼ିଆ ଲୋକସାହିତ୍ୟଧର୍ମୀ ଗବେଷଣାତ୍ମକ ପତ୍ରିକା

ଓଡ଼ିଆ ଲୋକଗୀତରେ ସମାଜ ଓ ସଂସ୍କୃତିର ପ୍ରତିଫଳନ

ଲିକୁ ବେହେରା iD
ବିଭାଗ ମୁଖ୍ୟ, ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗ
ନାଚୁଣୀ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ, ଖୋର୍ଦ୍ଧା
DOI- https://doi.org/10.5281/zenodo.23350891

ସାରାଂଶ

ଲୋକସାହିତ୍ୟ ଲୋକଜୀବନର ବେଦ ସଦୃଶ । ଓଡ଼ିଆ ଲୋକସାହିତ୍ୟର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଭାଗ ମଧ୍ୟରୁ ଓଡ଼ିଆ ଲୋକଗୀତ ଅନ୍ୟତମ। ଏହି ଲୋକଗୀତ ମଧ୍ୟରେ ସମାଜ ଜୀବନର ପ୍ରତିଛବି ଅତି ସରଳ, ସହଜ ଓ ସ୍ୱଷ୍ଟ ରୂପେ ଅଙ୍କିତ ହୋଇଥାଏ। ଆଲୋଚ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଓଡ଼ିଆ ଲୋକଗୀତରେ ସମାଜ ଓ ସଂସ୍କୃତିର ପ୍ରତିଛବିକୁ ଦର୍ଶାଯାଇଛି। ଉଭୟ ସମାଜ ଓ ସଂସ୍କୃତିରେ ଓଡ଼ିଆ ଲୋକଜୀବନର ଚିତ୍ର ତଥା ପାରିବାରିକ, କୁଳକର୍ମ, ଆଦର୍ଶ ଜୀବନଯାପନ, ବିବାହ, ସୁଖଦୁଃଖ ମୁହୂର୍ତ୍ତର କାନ୍ଦଣା, ବ୍ୟଭିଚାର, କ୍ରୀଡ଼ା କୌତୁକ, ସାମାଜିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧ, ପର୍ବପର୍ବାଣୀ ଓ ନୌବାଣିଜ୍ୟର ଚିତ୍ର କିପରି ଲୋକଗୀତଗୁଡ଼ିକରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଛି, ତାହା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଉକ୍ତ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଚର୍ଚ୍ଚା କରାଯାଇଛି।

ମୂଳଶବ୍ଦ - ଲୋକସାହିତ୍ୟ, ଲୋକଗୀତ, ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ, ପଲ୍ଲୀଜୀବନ, କୃଷକ ଗୀତ, ଜୀବନର ବାସ୍ତବତା, କାନ୍ଦଣା, କ୍ରୀଡ଼ା କୌତୁକ, ସାମାଜିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଓ ନୌବାଣିଜ୍ୟ ସଂସ୍କୃତି।

ସାହିତ୍ୟକୁ କେହି ସୃଷ୍ଟି କରିନାହାଁନ୍ତି, ଏହା ଆପେଆପେ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ। ସମାଜର ପ୍ରତିଟି କୋଣ ଅନୁକୋଣରେ ସାହିତ୍ୟ ଲୁଚି ରହିଥାଏ। ତାହାକୁ ଖୋଜି ବାହାର କରିବା ମଣିଷ ବା ସ୍ରଷ୍ଟାର ଦାୟିତ୍ୱ। ଝରଣାର କୁଳୁକୁଳୁ ନାଦ, ଗୁଞ୍ଜନରତ ପକ୍ଷୀର ରାବ, ଛୋଟ ଛୁଆଟିର କଥା ମଧ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ଲୁଚି ରହିଥାଏ। ସାହିତ୍ୟ ସର୍ବଦା ସତ୍ୟ ଓ ଚିରନ୍ତନ। ପ୍ରାଥମିକ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ସାହିତ୍ୟ କଥିତ ରୂପରେ ଥିଲା। ପରବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ତାହା ଲିଖିତ ରୂପ ଧାରଣ କଲା। ଏହି କଥିତ ରୂପର ସାହିତ୍ୟକୁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଲୋକସାହିତ୍ୟର ଆଖ୍ୟା ଦିଆଯାଇଥାଏ। କାରଣ ଏହି ସାହିତ୍ୟ ଲୋକମାନଙ୍କର, ଲୋକମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ଓ ଲୋକମାନଙ୍କପାଇଁ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବା ସାହିତ୍ୟ। ଲୋକ ଜୀବନର ନିତିଦିନିଆ ହସ-କାନ୍ଦ, ଲୁହ-ଲହୁର କାହାଣୀ ଏହି ଲୋକସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ରୂପ ପାଏ। ଆଉ ସାଇତି ହୋଇ ରହେ କାଳକାଳ ପାଇଁ।

ଲୋକ ଜୀବନର ନିତିଦିନିଆ ଗଚ୍ଛିତ କଥା ଲୋକସାହିତ୍ୟ। ଏହି ଲୋକସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଲୋକଗୀତ, ଲୋକକାହାଣୀ ଓ ଲୋକନାଟକ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ। ସାହିତ୍ୟର ନବରସ ପରି ଲୋକ ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ମଣିଷ ଜୀବନର ପ୍ରତିଟି ମୁହୂର୍ତ୍ତ ସହ ଅଙ୍ଗାଙ୍ଗୀ ଭାବରେ ଜଡ଼ିତ। କଥାରେ ଅଛି ମଣିଷ ଖୁସି ଥିଲାବେଳେ ଗୀତ ଗାଏ। ସେହି ଗୀତରୁ ତା'ର ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ। ବିଭିନ୍ନ ଉତ୍ସବ, ପର୍ବପର୍ବାଣୀରେ ମଧ୍ୟ ମଣିଷ ଆନନ୍ଦମୁଖର ହୋଇ ଗୀତ ବୋଲେ। ଲୋକସାହିତ୍ୟର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଭାଗ ଅପେକ୍ଷା ଲୋକଗୀତ ସର୍ବାଧିକ ପ୍ରାଚୀନ। ପ୍ରାଚୀନ ମଣିଷର ଜୀବନ ଥିଲା ଗଦ୍ୟମୟ ଓ ଛନ୍ଦଯୁକ୍ତ, ସେଥିପାଇଁ ବିଶ୍ୱ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରଥମେ କବିତାର ସୃଷ୍ଟି। ଲୋକଗୀତ ସହ ଲୋକଜୀବନ ଜନ୍ମ ନେଇଛି। ଏହା ମଣିଷର ଏକ ସହଜାତ ପ୍ରବୃତ୍ତି। ଆଲୋଚ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଓଡ଼ିଆ ଲୋକଗୀତ ମଧ୍ୟରେ ଲୁଚି ରହିଥିବା ସମାଜ ଓ ସଂସ୍କୃତିର ଚିତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରିବା ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧର ମୂଳ ଲକ୍ଷ୍ୟ।

ମଣିଷ ହୃଦୟର ସାଇତା ସ୍ମୃତିରୁ ଲୋକଗୀତର ଜନ୍ମ ଘଟେ। ଲୋକଗୀତର କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଆକାର ନାହିଁ। ଏହାର କଳେବର କ୍ଷୁଦ୍ର କିମ୍ବା କିଛି ମାତ୍ରାରେ ବୃହତ ହୋଇପାରେ। ତେଣୁ କ୍ଷୁଦ୍ର କଳେବର ଭିତରେ ବୃହତ କଥା କହିବା ଲୋକଗୀତର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ। ଲୋକଗୀତକୁ କେହି କଲମ ଧରି ସୃଷ୍ଟି କରନ୍ତି ନାହିଁ, ଏହା ସ୍ୱତଃସ୍ଫୁର୍ତ୍ତ ଭାବେ ମଣିଷ ହୃଦୟରୁ ବାହାରି ମୁଖରେ ଜନ୍ମ ନିଏ। ଏଥିପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ପରିବେଶ ଲୋଡ଼ା। ଲୋକଗୀତ ଯେତେବେଳେ ଜନ୍ମ ନେବାକୁ ଯାଏ, ସେତେବେଳେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଁ ସ୍ୱର ଖୋଜେ, ସେତେବେଳ ଗାଉଁଲି ଗାୟକ ଲୋକକଳା, ଲୋକଛନ୍ଦ, ଲୋକସ୍ୱର, ଶୈଳୀର ମଧୁରତମ ସମନ୍ୱୟ ଘଟେ। ଲୋକଗୀତ ପ୍ରକାଶ ପାଇଁ ଏ ମାଧ୍ୟମ ସବୁକୁ ଗାୟକ ଗ୍ରହଣ କରିନିଏ। "ଲୋକଗୀତରେ ଗୀତିକାରର ସୃଜନଶୀଳତା ସହ ଗାୟକର ସୃଜନଶୀଳତା ଆବଶ୍ୟକ ମନେ ହୁଏ। ସର୍ବୋପରି ଗାୟକ-ଗୀତିକାର-ଶ୍ରୋତା ଓ ସମାଜ ଏକ ଭାବ ବିନ୍ଦୁରେ ମିଶିଗଲେ ଗୀତ ପ୍ରତି ସମତ୍ୱବୋଧ ଫୁଟି ଉଠେ। ଲୋକଗୀତର ଆକାର ନାହିଁ କିନ୍ତୁ ଏହାକୁ ଅନୁଭବ କରି ହୁଏ, ଲୋକଗୀତର ବର୍ଣ୍ଣ ନାହିଁ, ଏହା କିନ୍ତୁ ବର୍ଣ୍ଣକ ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ସୃଷ୍ଟି କରେ"।୧ ଲୋକଗୀତର ନିଜସ୍ୱ ରୂପ ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ତା'ର ଅରୂପତା ମଧ୍ୟରେ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଜୀବନର ବାସ୍ତବତା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ସାହିତ୍ୟ ଓ ସତ୍ୟ ଉଚ୍ଚାରିତ ହୁଏ।

ଏବେ ଆମେ ଲୋକଗୀତର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରିବା। ଲୋକସାହିତ୍ୟର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଭାଗ ପରି ଲୋକଗୀତର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ରହିଛି। ଯେପରି -

୧- ଲୋକସାହିତ୍ୟର ମୂଳ ଉପାଦାନ ହେଲା ଲୋକଗୀତ। ଏହା ବିନା ଲୋକ କାହାଣୀ, ଲୋକ ନାଟକ, ପର୍ବପର୍ବାଣୀ ଆଦି ନିରର୍ଥକ ଓ ରସହୀନ। ଶ୍ରୋତା ଓ ଦର୍ଶକଙ୍କ ମନରେ ହସ ଫୁଟାଇବା ପାଇଁ ଲୋକଗୀତର ଆବଶ୍ୟକ ରହିଥାଏ।

୨- ଲୋକଗୀତ ବ୍ୟକ୍ତି ଜୀବନ ହୃଦୟର ସ୍ୱତଃସ୍ଫୁତ ପରିପ୍ରକାଶ। ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପରିବେଶରେ ଏହା ଗାୟକର ମୁଖରୁ ସୁମଧୁର ଭାବେ ଝରି ଆସେ।

୩- ପଲ୍ଲୀପ୍ରଣତା ଲୋକଗୀତର ପ୍ରମୁଖ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଅଟେ। ପଲ୍ଲୀର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ଜୀବନବୋଧ ଏଥିରେ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇଥାଏ।

୪- ଲୋକଗୀତର ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତା ସର୍ବଦା ଅପରିଚିତ। ଅଜଣା ବ୍ୟକ୍ତି ମୁଖରେ ଲୋକଗୀତର ଜନ୍ମ ଘଟେ। ତେଣୁ ଲୋକଗୀତ ସ୍ରଷ୍ଟାହୀନତା।

୫- ମୌଖିକତା ଲୋକଗୀତର ଅନ୍ୟ ଏକ ପ୍ରଧାନ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ। ପୁରୁଷ ପୁରୁଷ ଧରି କାଳାନୁକ୍ରମେ ମୁଖରୁ ମୁଖକୁ ଗତି କରିଚାଲିଥାଏ। ଗାୟକ ଠାରୁ ଶ୍ରୋତା ଶୁଣେ, ପୁଣି ଶ୍ରୋତା ଗାୟକ ଭୂମିକାରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଗାନ ମାଧ୍ୟମରେ ଲୋକଗୀତକୁ ପ୍ରସାରିତ କରିଥାଏ।

୬- ଛନ୍ଦବଦ୍ଧତା ଲୋକଗୀତକୁ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରିବା ସହ ଶ୍ରୁତି ମଧୁର କରାଏ। ସହଜ, ସରଳ ଓ ନିରାଡମ୍ବର ଭାଷା ଲୋକଗୀତରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ।

୭- ଲୋକଗୀତକୁ ଉଭୟ ପୁରୁଷ ଓ ନାରୀମାନେ ଗାନ କରିଥାନ୍ତି। ପଲ୍ଲୀର ସାମାଜିକ ସାଂସ୍କୃତିକ ଜୀବନ ହେଉଛି ଲୋକଗୀତର ମୂଳ ଆଧାର।

କୁହାଯାଏ ସାହିତ୍ୟ ହେଉଛି ସମାଜର ଦର୍ପଣ। ସମାଜରେ ଯାହାକିଛି ବି ଘଟିଥାଏ, ତାହା ସାହିତ୍ୟରେ ନାନା ଭାବରେ ରୂପାୟିତ ହୋଇଥାଏ। ସେହିପରି ଲୋକସାହିତ୍ୟ ସମାଜର ଜନଜୀବନଦ୍ୱାରା କବଳିତ। ପଲ୍ଲୀ ହେଉଛି ଲୋକଗୀତର ଏନ୍ତୁଡ଼ିଶାଳ। ସେଥିପାଇଁ ପଲ୍ଲୀ ଚିତ୍ର ଲୋକଗୀତର ପ୍ରମୁଖ ସମ୍ବଳ ବା ଆଧାର। ଜୀବନର ପ୍ରତିଟି କୋଣ ଅନୁକୋଣ ଲୋକଗୀତରେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରେ। ଗାଁର ଗୋଷ୍ଠୀବଦ୍ଧ ଲୋକଜୀବନ, ପର୍ବପର୍ବାଣୀ, ମେଳାମେଳଣ ସବୁ ଗୀତରେ ଅପ୍ରସିଦ୍ଧ ଗାୟକମାନଙ୍କ କଣ୍ଠରେ ଗାନ କରାଯାଇଛି। ପ୍ରକୃତି ଏବଂ ପ୍ରାଣକୁ ମିଶାଇ ଦେବାର ଅଦ୍ଭୁତ ଦିବ୍ୟଶକ୍ତି କେବଳ ଲୋକଗୀତର ରହିଛି।

ଓଡ଼ିଶା ଏକ କୃଷି ପ୍ରଧାନ ରାଜ୍ୟ। ଏଠାରେ ଲୋକମାନେ କୃଷି ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ଜୀବନ ବିତାନ୍ତି। ଲୋକଗୀତର ଏକ ମୁଖ୍ୟ ବିଭବ ଭାବରେ କୃଷକ ଗୀତ ବା ହଳିଆ ଗୀତକୁ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଥାଏ। କୃଷକ, ଚଷା ଶ୍ରେଣୀର କର୍ମଜୀବୀ ମଣିଷମାନେ କାର୍ଯ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ କ୍ଳାନ୍ତିର ଲାଘବ ପାଇଁ ଯେଉଁ ଗୀତ ଗାଆନ୍ତି ତାହା ଅଟେ କୃଷକ ଗୀତ। କୃଷି ସଭ୍ୟତାର ଚିତ୍ର ଆମ ଲୋକଗୀତରେ ବହୁ ପ୍ରାଚୀନ କାଳରୁ ରହିଛି। ପୁରାଣ କଥାକୁ ଏହି ଲୋକଗୀତ ମଧ୍ୟରେ କୃଷି ସଭ୍ୟତା ସହ ଯୋଡ଼ି ଗାନ କରାଯାଉଥିବାର ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ। ଯେପରି -

"ରାମର ବିଭାକୁ ଲକ୍ଷଣ ବରଜାତି
କନକ ମୁଣ୍ଡାଇ ଟେକି ଦେଲେ ଛତି
ଛତି ଚାରିପାଶେ ବଉଳ ମୁକୁତା ଲେଛି ଲେଛି ହୋ।"

ଉପରୋକ୍ତ ଗୀତରେ ଓଡ଼ିଆ ଘରର ବିଭାଘର ଚିତ୍ର ରହିଛି। ବିବାହ ସମୟେ ବରର ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଛତି ଟେକିବାର ପରମ୍ପରା ଅଛି। ସେହି ଛତିଟି କାରୁକାର୍ଯ୍ୟରେ ଝଲମଲ ଦିଶେ। ତାହା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ମୁକ୍ତାର ଶୋଭା ସଦୃଶ ଭ୍ରମ ସୃଷ୍ଟି କରାଏ। ସାଧାରଣ କୃଷକଟିଏ ଏହି ସାଧାରଣ କଥାକୁ ସୁନ୍ଦର ଭାବେ ପରିକଳ୍ପନା କରି ନିଜର କ୍ଳାନ୍ତି ଓ ଅବସାଦ ମେଣ୍ଟାଇବା ପାଇଁ ଗୀତ ଆକାରରେ ଗାଇଥାଏ।

ଲୋକଗୀତ ମଧ୍ୟରେ ସମାଜରେ ବାସ କରୁଥିବା ଏକାନ୍ନବର୍ତ୍ତୀ ପରିବାରର ଚିତ୍ର ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ। ପରିବାର ସଦସ୍ୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ସ୍ନେହ, ପ୍ରେମ, ଆଦର୍ଶ, ମାତୃତ୍ୱ ଓ ଭାତୃତ୍ୱବୋଧ ଆଦି ଅତୁଟ ବନ୍ଧନ ଯୁକ୍ତ ସମ୍ପର୍କର ଡୋର ରହିଥାଏ। ସଭିଏଁ କୌଣସି ନା କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରସ୍ପରକୁ ସହଯୋଗ କରନ୍ତି। ସମ୍ମିଳିତ ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ସମ୍ପାଦନ କରନ୍ତି। ଏହାର ଚିତ୍ର ଯେତେବେଳେ କୃଷକ ମନରେ ଭାସିଆସେ, ସେତେବେଳେ ସେ ନିଜର କ୍ଳାନ୍ତିକୁ ଲାଘବ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଆନନ୍ଦ ଓ ଉଲ୍ଲାସ ମନରେ ଗାଇଉଠେ -

"ରାମ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଦୁଇଗୋଟି ଭାଇ
କେ ଫାନ୍ଦେ ଲଙ୍ଗଳ କେ ଫାନ୍ଦେ ଆଡ-ମଇ
ତଳି ପରଶିବ ରାମ ଯେ ଲକ୍ଷ୍ମଣ
ସୀତୟା ଯିବେ ରୋଇ ହୋ"।

ଲୋକଗୀତ ଗ୍ରାମ୍ୟ ମଣିଷର ଜୀବନ ଓ ଜୀବିକାର ଚିତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ। କେଉଁଠି କୃଷକ କଣ୍ଠରୁ ହାଳିଆ ଗୀତ ତ ପୁଣି, ଶଗଡ଼ ଚାଳକ ମୁଖରୁ ଶଗଡ଼ିଆ ଗୀତ ଶୁଣିବାକୁ ମିଳେ। ସମାଜରେ ବାସ କରୁଥିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜାତିର ଲୋକେ ନିଜ ନିଜର କୁଳ ବେଉସାକୁ ଆଧାର କରି ଜୀବିକା ନିର୍ବାହ କରନ୍ତି। ସେହି ଜାତି ମଧ୍ୟରୁ କୈବର୍ତ୍ତ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଲୋକ ନିଜର କୁଳ ବେଉସା ଭାବରେ ଦିନରେ ଚୁଡ଼ା କୁଟାଇବା ଓ ରାତିରେ ଘୋଡା ନାଚ କରି ଜୀବନ କଟାଇବାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଲୋକଗୀତରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ। ତାହା ହେଲା-

"ବାଟରେ ମାଇଲି ବୋଡ଼ା
ରାତିରେ ନଚାଏ ଚଇତି ଘୋଡ଼ା ମୁଁ
ଦିନରେ କୁଟଇ ଚୂଡ଼ା"।

ଢଗଢମାଳି ଓଡ଼ିଆ ଲୋକଗୀତ ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ। ଏହି ଓଡ଼ିଆ ଲୋକଗୀତରେ ଅସଂଖ୍ୟ ଢଗଢମାଳି ରହିଛି। ଢଗଢମାଳି ମଧ୍ୟରେ ମଣିଷ ଜୀବନର ବାସ୍ତବତାର ଚିତ୍ର ଲୁଚି ରହିଥାଏ। ଏହାରି ମାଧ୍ୟମରେ ଜଣେ କଳୁଷିତ ମଣିଷକୁ ଭଲ ମଣିଷ ରୂପରେ ପରିଣତ କରାଯାଇପାରେ। "ଢଗଢମାଳି ଆମ ମନରେ ବସା ବାନ୍ଧିଥିବା ସାହିତ୍ୟ, ଆମ ଜୀବନର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ, ପରୋକ୍ଷ, ସମାଲୋଚନ, ଆମର ସବୁବେଳର ସାଥୀ। ଦୁଃଖରେ ଆଶ୍ୱସନା ଦିଏ, ଦୋଘାଇରେ ପଡ଼ି ବିଚାର ହରାଇଥିବା ବେଳେ ଏହା ପଥ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରେ, ଅନ୍ଧକାରରେ ଆଲୋକ ଦେଖାଇ, ଏହା ଗୋଟିଏ ଜାତିର ଅଲିଖିତ ସାଂସ୍କୃତିକ ଇତିହାସ, କୃଷି ସଭ୍ୟତାର ସର୍ବାଙ୍ଗକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିଥିବା ସାହିତ୍ୟ। ଅଗଣିତ ଜନପଦ, କବିଙ୍କ ହାସ୍ୟ, ବ୍ୟଙ୍ଗ ଓ କଟୁଉକ୍ତି କଷାୟ ରସରେ ଭରପୁର। ସେ ସବୁକବିଙ୍କ ସ୍ଥାନ ଓ କାଳର ପରିଚୟ ବିଲୁପ୍ତ, କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କ ନାଡ଼ିର ସ୍ପନ୍ଦନ, ହୃଦୟର ଦୁକି ଦୁକି ରକ୍ତରେ ନୁହେଁ, ରସରେ ହିଁ ଚାଲିଛି ଏହି ପହଳି ପ୍ରବଚନମାନଙ୍କରେ"।୨

ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ସମାଜରେ ନାରୀମାନେ ପୁରୁଷ ପ୍ରତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆସକ୍ତ ହୋଇପଡ଼ି ପରିବାର ପ୍ରତି କିପରି ଅହିତକର କାର୍ଯ୍ୟ, ଅବିଚାରିତ ଚିନ୍ତାଧାରା ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ ତାହା 'ଢଗଢମାଳି' ଆକାରରେ ଲୋକଗୀତର ପର୍ଯ୍ୟାୟଭୁକ୍ତ ହୋଇଛି। ଯଥା-

"ଯେବେ ପାଇଥିବ ଘଇତା ବୁକୁ

ନିତି ସଜ ହୁଏ ବାପ ଘରକୁ"।

ସମାଜ ଜୀବନରେ ଅର୍ଥ ରୋଜଗାର ଏକ ମାନଦଣ୍ଡ। ଯେଉଁମାନେ ଅଧିକ ରୋଜଗାର କରନ୍ତି, ସେମାନେ ସୁସ୍ଥ ଭାବରେ ହସଖୁସିରେ ଜୀବନଯାପନ କରନ୍ତି। ସମାଜରେ ମଣିଷ ଅର୍ଥକୁ ସମସ୍ତ ସ୍ୱୀକୃତିର ପ୍ରମୁଖ କାରଣ ଭାବେ ବିବେଚନା କରିଥାଏ। ଏପରିକି ଅସତୀ ନାରୀ ମଧ୍ୟ ଅର୍ଥହୀନ ଦରିଦ୍ର ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଆକ୍ଷେପ କରିବାକୁ ପଛାଏ ନାହିଁ। ଓଡ଼ିଆ ଢଗଢମାଳିରେ ଏହାର ଚିତ୍ର ନିହିତ। ନିମ୍ନରେ ଏହାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦିଆଯାଇପାରେ

"ଆମ୍ବ ଗଛରେ ଆମ୍ବ ନାହିଁ, ଫୋପଡ କାହିଁକି ମାରୁ

ଅଣ୍ଟା ଚାରିପାଖେ ପଇସା ନାହି, ଆଖି କାହିଁ ପାଇଁ ଠାରୁ"।

ଉତ୍କଳୀୟ ଢଗଢମାଳି ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ। ସମାଜ ଜୀବନ ପରି ଇତିହାସ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ଜୀବନର ଚିତ୍ର ଏଥିରେ ସାର୍ଥକ ରୂପେ ଉଦଭାସିତ ହୋଇଛି।

କାନ୍ଦଣା ଗୀତ ସାମାଜିକ ଜୀବନରେ ଅଶ୍ରୁ, ଦୁଃଖ ଓ ଶୋକର ବାହକ ଭାବେ ବିବେଚିତ ହୁଏ। କାନ୍ଦଣା ଆମ ବୈବାହିକ ଜୀବନର ଚିତ୍ର ବହନରେ ଅଧିକ ପରିଛନ୍ନ। ନାରୀ ଜୀବନର କରୁଣ ଅନୁଭୂତି କାନ୍ଦଣା ଛକରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥାଏ। "ବିଶେଷତଃ ନବବିବାହିତା କନ୍ୟା ସ୍ୱାମୀ ଗୃହକୁ ଯାତ୍ରା କରିବା ସମୟରେ ଏହି କାନ୍ଦଣା ଗୀତ ବୋଲାହୁଏ। ଏଥିରେ କେବଳ ଝିଅ ଭାଗ ନିଏ ନାହିଁ ପରିବାରର ସମସ୍ତେ,ଏପରିକି ପାଖ ପଡିଶା କାନ୍ଦଣାରେ ଯୋଗ ଦେଇଥାନ୍ତି। କାନ୍ଦଣାରେ କରୁଣ ରସର ସ୍ଫୁର୍ତ୍ତି ଅନନ୍ୟ ବୋଲି ମନେହୁଏ। ନାରୀ ଜୀବନର ଯାବତୀୟ ଦୁଃଖମୟ କାହାଣୀ କାନ୍ଦଣାରେ ପରିସରଭୁକ୍ତ। ଶାଶୁ ନଣନ୍ଦଙ୍କ ଗଞ୍ଜଣାଠାରୁ ଆରମ୍ଭକରି ପିତାମାତା, ଭାଇ ଭାଉଜଙ୍କ କନ୍ୟା ପ୍ରତି ନିର୍ଦ୍ଦୟ ବ୍ୟବହାରର ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ ଆଲୋଚ୍ୟ ଏଗୁଡ଼ିକ ଅଙ୍କିତ ହୋଇଥାଏ"।୩ କାନ୍ଦଣା ହେଉଛି ଏ ଦେଶର ସମାଜ ଓ ସଂସ୍କୃତିର ଆତ୍ମିକ ଇତିହାସ। "ଝିଅର କାନ୍ଦଣାରେ ଥାଏ ତା' ଅନ୍ତରର ଭାଷା, ଯାହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ବାସ୍ତବ ଓ ସର୍ବାଂଶରେ ଛଳନା ଶୂନ୍ୟ। ଏହା ଶୁଭ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଏକ ବର୍ବରୋଚିତ ବ୍ୟବହାର ନୁହେଁ। ଦିନେ ପଲ୍ଲୀରେ ଏଇ ପ୍ରାକୃତିକ ପରମ୍ପରା ଥିଲା"।୪ ପ୍ରକୃତରେ ଓଡ଼ିଆ କାନ୍ଦଣାଗୁଡ଼ିକ ଅକୃତ୍ରିମ ଶୋକଗୀତି, ଶୁଣିବା ଲୋକର ଆଖିରେ ଲୁହ ରହେନାହିଁ । ସମାଜ ଜୀବନରେ କନ୍ୟାପ୍ରତି ପିତୃ ହୃଦୟର ନିର୍ମମତା ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି କାନ୍ଦଣାରେ। ବୁଢ଼ାବରକୁ ତରୁଣୀ କନ୍ୟାର ସମର୍ପଣ ତତକାଳୀନ ସମାଜରେ ନିଷ୍ଠୁର ପିତୃ-ହୃଦୟର ପରିଚୟକୁ ବହନ କରିଛି। କନ୍ୟାର ଦୁଃଖ ଏଥିପାଇଁ ଅମାପ। ଏହା ତା' ପାଇ ପରୋକ୍ଷରେ ଏକ ସାମାଜିକ ନିର୍ଯାତନା। ତେଣୁ ଝିଅ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି କହେ -

"ବାପା ଯାଇଥିଲେ ପେଟା ମାଳକୁ, ମାଆଲୋ ମୋର

ଧରି ଆଣିଲେ ଏ ବୁଢ଼ା ବରକୁ, ମାଆଲୋ ମୋର

ଟାଙ୍ଗରା ମୁଣ୍ଡରେ ପାଗ ଭିଡ଼ିଛି, ମାଆଲୋ ମୋର

ଦାନ୍ତ ନାହିଁ ଗୁଆ ଛେଚି ଖାଉଛି, ମାଆଲୋ ମୋର"।୫

ପୁଣି ତତ୍କାଳୀନ ସମାଜରେ କନ୍ୟା ସୁନା ପ୍ରଥାର ଭୀଷଣତାକୁ 'କାନ୍ଦଣା ଗୀତ'ରୁ ଉପଲବ୍ଧି କରିହୁଏ। ଟଙ୍କା ଲୋଭରେ କନ୍ୟା ପିତା ଅଯୋଗ୍ୟ ବର ହାତରେ କନ୍ୟାକୁ ସମର୍ପି ଦିଏ। ଝିଅ ସାରା ଜୀବନ ଦୁଃଖ, ଶୋକର ଦୁର୍ବିସହ ଭାରକୁ ବହନ କରେ। ଝିଅ ଯେବେ ତା' ବୋଉକୁ ଧରି କାନ୍ଦେ ତା' ମୁଖରୁ ଝରିଆସେ-

"ବାପା ବସିଥିଲେ ଗମ୍ଭୀରୀ ଘରେ ବୋଉ କିଲୋ

ଟଙ୍କା ପହଞ୍ଚିଲା ଦିଇ ପହରେ, ବୋଉ କିଲୋ

ମୋହର ଯେମନ୍ତ ବିଶ୍ୱାସ ଥିବ, ବୋଉ କିଲୋ

ଟଙ୍କା ବାରକୋଡ଼ି ଅଙ୍ଗାର ହେବ, ବୋଉ କିଲୋ"।

ବିବାହର ପ୍ରାରମ୍ଭରୁ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବା ଝିଅ ବିଦାୟ ଯାଏଁ ପ୍ରତିଟି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ କାନ୍ଦଣା ଝରିଆସେ। ଝିଅ ଶାଶୁଘରକୁ ଯିବାବେଳର ଦୃଶ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ହୃଦୟ ବିଦାରକ। କାନ୍ଦଣା ଗୀତରୁ ଶାଶୁଘରର ଗଞ୍ଜଣା ଯେ ଯମ ଯନ୍ତ୍ରଣା ସଦୃଶ ଝିଅ ପାଇ ବିବେଚିତ ହେଉଥିଲା ତାହା ଅବଧାରିତ ହୁଏ।

ଶିଶୁଗୀତ ବା ପିଲାଙ୍କ ଗୀତ ଓଡ଼ିଆ ଲୋକଗୀତର ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ଅଙ୍ଗ। ଶିଶୁଗୀତରେ ସ୍ନେହଶୀଳା ଜନନୀର ସ୍ନେହ, କରୁଣା, ଶିଶୁର କାନ୍ଦ, କୌତୁକ ଆଦିର ଚିତ୍ର ପ୍ରତିଫଳିତ। "ପଲ୍ଲୀ ଜୀବନରେ ଅବସର ବେଳରେ, ସନ୍ଧ୍ୟାକାଳରେ ପିଲାମାନେ ନାନା ପ୍ରକାର କ୍ରୀଡ଼ାରେ ରତ ରହନ୍ତି। ପୁଚିଖେଳ, ଦୋଳିଖେଳଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ନାନା ଉତ୍ସବ ବ୍ୟସନରେ ସମବୟସର ପିଲାଏ କ୍ରୀଡା କରୁଥିବା କାଳରେ ଉନ୍ମାଦନା ସୃଷ୍ଟି କରିବା ପାଇଁ ଗୀତ ବୋଲିଥାନ୍ତି"।୬ ଏହି ସବୁ ଗୀତିକାରେ ଆନନ୍ଦ, ଉନ୍ମାଦର ସମାଜ ଜୀବନ ତଥା ପର୍ବପର୍ବାଣୀର ଉତ୍ସବ ମୁଖରିତ ଜୀବନଧାରାକୁ ପ୍ରତିଫଳିତ କରାଯାଇଥିବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ। 'ଚକୁଳିଆ ପଣ୍ଡା' ଗୀତରେ ପୂର୍ଣ୍ଣମୀ, ଅମାବସ୍ୟା, ଏକାଦଶୀ, ଗ୍ରହଣ, ସଂକ୍ରାନ୍ତି ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଦିନମାନଙ୍କର ମହତ୍ତ୍ୱ ସୂଚିତ। ଏହି ଦିନମାନଙ୍କରେ ଚକୁଳିଆ ପଣ୍ଡା ଉକ୍ତ ଦିନମାନଙ୍କର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ସୂଚାଇ, ଲୋକମାନସରେ ଦାନ-ପୁଣ୍ୟ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତି ବଢାଇ ଭିକ୍ଷା ମାଗିଥାନ୍ତି। ଦାନର ମହିମା, ସତମାର୍ଗର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ତଥା ଧର୍ମକର୍ମ ପ୍ରତି ଲୋକ ମାନସରେ ଅନୁଚିନ୍ତାରବୃଦ୍ଧି ହେତୁ 'ଚକୁଳିଆ ପଣ୍ଡା' ଗୀତର ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସାମାଜିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଅଛି। ସେହିପରି ଦୋଳିଗୀତ ଓଡ଼ିଶାର ସଂସ୍କୃତିରେ ରଜ ପର୍ବ ପାଳନ ଅବସରରେ ବୋଲାଯାଇଥାଏ। ମନୋରଞ୍ଜନ ଏହାର ଏକମାତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ୟ। ବର୍ଷକେ ଥରେ ରଜ ପର୍ବ ପାଳିତ ହୁଏ। ଏହି ପର୍ବରେ ଝିଅମାନେ ନିଜକୁ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ପ୍ରସାଧନୀ ସାହାଯ୍ୟରେ ସଜ୍ଜିତ କରିଥାନ୍ତି। ଯେପରି-

"ବନସ୍ତେ ଡାକିଲା ଗଜ

ବରଷକେ ଥରେ ଆସିଛି ରଜ

ଆସିଚି ରଜ ଲୋ ଘେନି ନୂଆ ସଜବାଜ"।

କେବଳ ରଜ ପର୍ବ ନୁହେଁ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପର୍ବପର୍ବାଣୀ ଓ ଉତ୍ସବମାନଙ୍କରେ ଓଡ଼ିଆ ଘରର ଝିଅବୋହୂମାନେ ନିଜକୁ ବିଭିନ୍ନ ଅଳଙ୍କାର, ପ୍ରସାଧନ ମାଧ୍ୟମରେ ସଜେଇ ହୋଇ ନିଜ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ପରିଚୟ ଦିଅନ୍ତି।

ଅତୀତରେ ଉତ୍କଳର ନୌବାଣିଜ୍ୟ ଗୌରବପୂର୍ଣ୍ଣ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଲାଭ କରିଥିଲା। ଏହି ନୌବାଣିଜ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାର ସଂସ୍କୃତି ସହ ଅଙ୍ଗାଙ୍ଗୀ ଭାବେ ଜଡ଼ିତ। ଉତ୍କଳୀୟମାନେ ସୁଦୂର ଜାଭା, ବାଲି ଆଦି ଦେଶକୁ ଜଳପଥରେ ଯାଉଥିଲେ ବାଣିଜ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ। ବାଣିଜ୍ୟ ମାଧ୍ୟମରେ ସେମାନେ ନିଜଦେଶକୁ ସମୃଦ୍ଧ କରୁଥିଲେ। ଏ ସମୃଦ୍ଧି, ପରମ୍ପରା ଆଜି ପରାହତ।

ତଥାପି ଉତ୍କଳର ଏହି ମହାନ୍ ସଂସ୍କୃତିର ସ୍ମାରକୀ ଭାବେ ଆଜି ବି କାର୍ତ୍ତିକ ମାସର ପୂର୍ଣ୍ଣମୀ ଦିନ ଉତ୍କଳର ନରନାରୀମାନେ ଡଙ୍ଗା ଭସାନ୍ତି, ଡଙ୍ଗା ଭସାଇବା ବେଳେ ନରନାରୀଙ୍କ କଣ୍ଠରୁ ପ୍ରକାଶ ପାଏ-

"ଆକାମା ବୈ, ପାନଗୁଆ ଖାଇ
ପାନଗୁଆ ତୋ'ର, ମାସକ ଧରମ ମୋର"।

ଲୋକଗୀତ ଲିଖିତ ସାହିତ୍ୟଠାରୁ ପୁରାତନ, ଲୋକାୟତ ଏହାର ଉତ୍ପତ୍ତିସ୍ଥଳ। କେତେବେଳେ କରୁଣ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ, ପୁଣି ପର୍ବପର୍ବାଣୀର ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ପୂରଣ କରିବାକୁ ତ, ପୁଣି କାମରେ ଉତ୍ସାହ ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ଏକକ ଭାବରେ ବା ସମ୍ମିଳିତ ଭାବେ ଲୋକେ ଗୀତ ଗାନ କରିଥାନ୍ତି। ଆଜି ସମୟକ୍ରମେ ଗାନ କରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କଦ୍ୱାରା। ମୂଳଗୀତରେ ସାମାନ୍ୟ କେତୋଟି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖାଗଲେ ବି, ଲୋକଗୀତ ତା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରୁ ଓହରି ଯାଇନାହିଁ। ଲୋକଗୀତ ସର୍ବଦା ସମାଜର ହିତ ସାଧନ କରି ଆସିଛି। ସମାଜ ଜୀବନକୁ ଶୃଙ୍ଖଳିତ ମାର୍ଗରେ ଗତି କରିବା ପାଇଁ ସାହସ ଓ ପ୍ରେରଣା ଦେଇଛି। ଓଡ଼ିଆ ଲୋକଗୀତ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଛି ବୃହତ୍ତର ସାମାଜିକ ଜୀବନର ପ୍ରତିଛବି, ହସ, କାନ୍ଦ, କ୍ରୀଡ଼ା, ବାଣିଜ୍ୟ, ପର୍ବପର୍ବାଣୀ, ବିବାହ ଓ ମନୋରଞ୍ଜନ ଆଦିର ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଲୋକଗୀତର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି। ଲୋକଜୀବନର ଆମୋଦ ପ୍ରମୋଦ, ଦୁଃଖ ଯାତନା, ବଦ୍ଧମୂଳ ବିଶ୍ୱାସ ଓ ଗଭୀର ଚିନ୍ତନ ଲୋକଗୀତ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି। ତେଣୁ ଲୋକଗୀତକୁ ସାମାଜିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ଜୀବନର ଇତିହାସ କହିଲେ ମଧ୍ୟ କିଛି ଭୁଲ ହେବନାହିଁ।

ସହାୟିକା:

୧. ଦାଶ, କୁଞ୍ଜବିହାରୀ; ଓଡ଼ିଆ ଲୋକଗୀତ ଓ କାହାଣୀ, ଶାନ୍ତିନିକେତନ, ବିଶ୍ୱଭାରତୀ, ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ବିଭାଗ, ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ, ୧୯୫୮

୨. ଦାଶ, କୁଞ୍ଜବିହାରୀ; ଲୋକବାଣୀ ସଞ୍ଚୟନ (୧ମ ଭାଗ), ୧୯୭୩ (ସୌଜନ୍ୟ- ଓଡ଼ିଆ ବିଭବ)

୩. ପ୍ରଧାନ, ଚୌଧୁରୀ ଅଜୟ କୁମାର ଓ ସ୍ୱାଇଁ, ଦିଲ୍ଲୀପ କୁମାର; ଲୋକଜୀବନ ଓ ଲୋକସାହିତ୍ୟ, କଟକ, ସାଲେପୁର, ଚିତ୍ରୋତ୍ପଳା ପବ୍ଲିକେଶନସ୍, ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ, ୧୯୯୬

୪. ମିଶ୍ର, ପ୍ରସନ୍ନ କୁମାର (ସଂ); ଓଡ଼ିଆ ଲୋକଗୀତ, ନୂଆଦିଲ୍ଲୀ, ସାହିତ୍ୟ ଅକାଦେମି, ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ, ୧୯୯୪

୫. ଷଡ଼ଙ୍ଗୀ, ନୃସିଂହ; ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ସାମାଜିକ-ସାଂସ୍କୃତିକ ଇତିହାସ, କଟକ, ବାଦାମବାଡ଼ି, ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ବୁକ୍ ଡିଷ୍ଟ୍ରିବ୍ୟୁଟର୍ସ, ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ, ୧୯୯୩

୬. ସାମନ୍ତରାୟ, ନଟବର, ଓଡ଼ିଆ ପଲ୍ଲୀ ସାହିତ୍ୟ, ୧୯୭୦ (ସୌଜନ୍ୟ- ଓଡ଼ିଆ ବିଭବ)

■ ■ ■